

"Ədəbiyyat qəzeti"nin baş redaktoru Azər Turanla görüşdük. Onunla "Ədəbiyyat qəzeti"nin bugünkü fəaliyyəti, Azərbaycan ədəbi prosesinin hazırkı vəziyyəti və digər ədəbi məsələlər barədə söhbət açdıq.

- Qeyd edirsiniz ki, XX əsrin əvvəllərində bizdə İppolit Tenin "Sənət fəlsəfəsi"ndən xəbərdar olan, onu yaradıcılığında tətbiq edən, bu barədə yazan, Bodler, Mallarmə, Verlen yaradıcılığını gündəmə gətirən bir Əli bəy Hüseynzadəmiz var idi. O, məqalələrinin birində Şekspirəndən çox böyük rəğbətə söz açır...

- Belə yanaşmayaq. Bu, çox sadə yanaşma olar. Əli bəy Hüseynzadənin Avropa mədəniyyəti barədə yazdıqları, az qala, mədəniyyətin və ədəbiyyatın bütün sahələrini ehtiva edir. Hansını deyim, Şekspir barədə ilk məqalə, Tolstoy barədə ilk, özü də indiyə qədər yazılanlardan tamam fərqli ilk məqalə, Yunan mitologiyasından fransız simvolizminə, Edmund Morelin ingilis müstəmləkəçiliyinin özünü sarsıdan "Qanlı kauçuk" kitabına qədər... Şekspirə gəlincə, bu fikri "Hamlet"lə bağlı demişəm. Hüseynzadə ilk dəfə bildirdi ki, nəzmi-qeyri-müqəffə, yəni qafiyəsiz şeir yazmaq qafiyəli şeir yazmaqdan daha asan görünürsə də, əslində, bu, çox çətindir və xüsusi şərtlərlə tələb edir. Ağ şeirin örnəyini də Hamletin ünlü monoloquunu təmsilində göstərdi. Hüseynzadə "Hamlet"in tərcüməsinə 1908-ci ildə başlamışdı...

- Bu o demək idi ki, həmin dövrdə ziyalılarımız bəlkə də indiki bəzi ziyalılarımızdan fərqli olaraq, dünya ədəbiyyatından və nəzəriyyəsinə daha çox xəbərdar idilər. Sizcə, Əli bəy Hüseynzadəyə başlayan o proses yarımçıq qalmadan davam etsəydi, bugünkü Azərbaycan ədəbi mühitinin mənzərəsi necə olardı?

- Hər halda, indikinə heç bənzəməzdik. Zövqlər, ədəbi-estetik kriteriyalar başqa olardı. Nobel mükafatı da yazıçılarımız üçün əlçatmaz olmazdı. Proses ağrısız keçərdi. Dünyanın mətnə dönüşdürüldüyü postmodern epoxaya ədəbi-nəzəri baxımdan hazır gələ bilərdik. Simvolizmin ehkamları modernizmin sənət kultu Derridanın, Fukonun, Borxesin, Ekonun təklif etdikləri postmodern tabularla əvəzlənəndə bütün bunlar ağırlaşır yaşana bilərdi. XX əsr ədəbiyyatımızla bağlı əsrin əvvəllərinə aid ciddi bir boşluğumuz var. İndi "Siyasəti-fürusət" in sadələşdirilmiş versiyasını çapa hazırlayıyıq. Məhz bu əsərdə indiki anlamliyyəti bir-birinə tam uyğun gələn postmodern ifadə vasitələri, anlayışlar, üsullar - dekonstruksiya, intertekstuallıq, pastiş, alluziya, metamarföz... nə desən tapacaqsa. Keyumers - Adam bu əsərdə bir mağarada Nəriman Nərimanovun "Nadir şah" əsərinə tamaşa edir. Yəni, bir mətndə həm Adam var, həm Nadir şah, həm də Bakıdakı "Nical" teatr truppasının aktorları. O xətt ilə davam etsəydik indiki bildirik ki, dünya mətnə necə çevrilib və necə olur ki, mətnin xaricində heç bir şey olmur və s.

- XX əsrdə və ondan əvvəlki dövrlərdə dünya ilə əlaqə yaratmaq, əsərləri əldə etmək və oxumaq təbii ki, müayyən mənada çətin idi. Lakin bu mərifətlənməyə və təhsilə xüsusi sevgi göstərən insanlar mane ola bilmirdi. Bu gün hər birimiz dünyanın bir çox nöqtəsi ilə əlaqə yaratması asanlaşdırıb. Biz Azərbaycanda oturub Amerikada ən son çıxan bir əsəri oxumaq şansına maliklik. Amma yenə də müayyən mənada o mühtə və o insanları təkrarlamaq bilmirik. Sizcə, bu nə ilə əlaqədardır?

- Əvvəla, təkrarlamaya ehtiyac yoxdur. Təkrarlar, imitasiya, təqlid çox zərərli və təhlükəlidir. Bir məsələni unutmamalıyıq. Kimin üçünsə ədəbiyyatda ənənə, görünür, mildən daha çox universal səciyyə daşıyır. Dünya ədəbiyyatına yalnız internet üstündən ulaşma, məhz bu şəkildə qaynayıb-qarışma sonunda ədəbi quraqlıqla nəticələnmək, bunu unutmayaq. Axtarış prosesində zaman qısalarsa təxəyyülün sərhədləri də daralır.

Məsələn, kimsə Mario Varqas Lyosanin "Ögey anaya övğu" romanının strukturunu iqlibas edir. Amma Lyosanin yaddaşının alt qatında o mitoloji qaynaqlar dipdirdir axı. Əsərlə ruh və estetika yaxınlığı paralellik yaratmaq üçün yetərinə əsas verir. Qaynaq məchul və anlaşılmaz olanda tutaq ki, oxucu Tanpınarin "Saatları ayarlama institutu" əsərində hansı mənada Edip kompleksindən söhbət getdiyini anlamada çətinlik çəkəcək. Mitoloji yaxud tarixi qaynaqla işləmək üçün yazıcının hər şeydən əvvəl böyük yaradıcı erudisiyası olmalıdır. Müasir dövrdə sərhədsiz ədəbi təxəyyül böyük kitabxanalardan pərvazlanır. Bütün mənalarla. Borxes bunun ən ibratlı örnəyini verdi.

İkinci, "Amerikada ən son çıxan bir əsəri oxumaq şansımız var" deyirsiniz. Amma bunu da unuduruq ki, çağdaş ədəbiyyatımızın - şeirimizin və nəsrimizin dünyaya çıxışı nöqtəsi hələ ki, müayyənəlməyib. Nəzəriyyəçilərimiz susqundur. Az qala, əsr yarımır ki, dünya şeiri ardıcıl olaraq manifestlər aşamasından keçir. "İzm"lər bir-birini evəz edir. Hər yeni dövr özü ilə birge

muk yetişə bilməzdi.

Digər tərəfdən, son yüz ildə özümüzü daha çox rus ədəbiyyatına çevirməklə bu boşluqları daha da darınladırdıq. Ötən əsrdə ədəbiyyatımızı paralel inkişafı rus ədəbiyyatına deyil, türk və Avropa ədəbi dəyərlərinə oriyentasiya edilsəydi, istiqamətlənə türk ədəbiyyatına sarı olsaydı indiki tamam başqa mənzərənin şahidi olardık. Türk poeziyası dünya ədəbi-estetik məkanı ilə rus poeziyasına nisbətə çox yaxın olub. Avropa ilə iç-içə girməyi bacarıb. Ona görə də bu gün bir Pol Elüarin, Giyom Apollinerin qənsərində dayana bilən bir Yahya Kamal, bir Nazim Hikmət, bir Orxan Vəli, Cahid Sıtqı Tarancı, Edip Cansever, Cemal Süreya kimi şairlər var türk poeziyasında. Bəlli siyasi səbəblər üzündən eyni dövəmdə Azərbaycan poeziyasında, eləcə də rus poeziyasında bu miqyasda şairlər yetişə bilmədi. Altmışıncı illərdə Rusiyada indiki təbiri desək, gündəmi zəbt edən şeir Yevtuşenkonun "Babi-Yar"ı oldu. Xruşşovun qaldırdığı qalmaqlar isə təbii ki, heç də poeziya baxımından deyil, bu əsrin siyasi çarlarına - yəhudi ailinə görə baş vermişdi. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda, sənətdə Xruşşov epoxası da ayrıca tədqiq mövzusu olmalıdır. Abstraksionizmin yasaqlanması, modernizmin lağ və gülüş hədəfinə çevrilməsi "mülayimləşmə" dedikləri Xruşşov dövrünün səciyyələriəndir. Nə isə, bunlar ayrı söhbət mövzusuədür...

- "Ədəbiyyat qəzeti"ndə etdiyiniz dəyişikliklər və yeniliklər çox təcrid olunur. Öncə bu iş sizə riskli gəlmirdimi? Ümumiyyətlə, inanır-dığımızı ki, bu estetikaya uyğun ağır çəkili ya-

Ədəbiyyatımızda "İtirilmiş nəsil" anlayışı yalanların ən böyüğüdür

Azər Turan: "40 yaşına yaxın olan və hələ də "gənc" qalan yazarlarımızın elə öz məhəlləmizdə meydangirlik etməsi adamı ağrıdır"

Yeni axtarışlar, yeni ifadə vasitələri gətirir, amma biz yaradıcılığa əfsus ki, hələ də yalnız istedadın bəhrəsi kimi baxırıq. Elmsizlik ədəbiyyatın təbii və dialektik axarında çatlar və ardınca bəhrənlənəni uçurumları yaradır. İsmayıl bəy Qaspiralinin sevdiyim bir fikri var. Deyirdi ki, mən Alp dağlarını aşmaqdan qorxuram. Amma Alp dağlarını aşmaq üçün getdiyim yola azuqəşiz çıxmaqdan qorxuram. Biz isə ədəbiyyatın Alp dağlarına sanki özümüzü hər şeydən təcrid edərək çıxırıq. Halbuki, 1905-ci ildə Abbas Səhhət "Yeni şeir necə olmalıdır", 1906-cı ildə Əli bəy Hüseynzadə "Qurmızı qararıqlıqlar içinde yaşlı işıqlar" məqalələrini yazmışdırlar. Bu məqalələr XX əsrdə yeni ədəbiyyatın manifestləri mislinə yazılır idi. Son dövəmdə - müstəqillik illərində yazılan, irəli sürülən xırda-para (və guya) manifestlər isə əfsus ki, kimsə bənzəmək istəyindən başqa bir şey olmadı. Çünki ardınca hansısa ədəbi dalğayı gətirmədi, inkişaf etdirmədi. Rəziləşəq ki, nənki bütün dünyada dünyanın, heç qonşu Türkiyənin diqqətini cəlb edəcək yeniliklərimiz olmadı. Bunu etiraz etməliyik. İndi bir tədbirdə çağdaş ədəbi cərəyanlardan, yaxud digər estetik anlayışlardan danışanda adamın sözünü ağzında qoyan, bütün ciddi məsələlərə lağlağı yənaşan ədəbi redaktorlar, yaxud müayyən ciddi məsələlər üzrə ekspert olan professorlar var. Elə professor ki, məsələn, məşğul olduğu sahə ilə bağlı yazdığı kitabında bir deyil, bir neçə faktoloji yanlış göz qalır, bir az da dəqiqləşdirilmə, lətəq ki, 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda Ənvər Paşaya çıxış imkanının verilməməsindən yazır və unudur ki, Ənvər Paşa Türkoloji qurultaydan 4 il əvvəl Bəlcivəndə dünyasını dəyişmişdi. Amma buna rəğmən, özünə verdiyi professor ədəsi ilə hər hansı yeniliyə dödəq bəzməkəndə də o yana gedə bilər. Bələlərinin ədəbiyyatda münfisiqlik, ekspertlik etdiyü müddətə, haqiqi poeziyadan, cərəyanlardan, izmlərdən danışmaq, əlbəttə, çətin olacaq. Onların təsəvvürünə görə, məsələn, Andre Breton olmasa da, lətəq ki, surrealist şeir ola bilər. Yaxud Marinettişiz futurizm... Guya ədəbiyyatla məşğul olduqlarını zənn edən bu tipli redaktorlar, yaxud professorlar unudur ki, ədəbiyyat məhdudluğu səvmir. Ədəbiyyat tarixi gərəkəndə də cərəyanları tarixidir. Məsələn, bilmlir ki, Xəliddə Ziya Uşaqıgil olmasaydı, Tanpınar olmazdı. Tanpınarın olmadığı bir ədəbiyyatda Pa-

zılar və müəlliflər tapa biləcəksiniz? Bu əminlik sizdə hardan idi?

- "Ədəbiyyat qəzeti" ilə bağlı yeniliklərdən danışam müəvəzə olmaz. Buna başqalardan deməsi daha uyğundur. Amma həmin o başqalardın susqunluğundan səbəbini də anlayıram. Belədə, Mirzə Cəlil qəhrəmanının sözləri yadıma düşür: "Xub, sən də get fikirləş". Sizə qəzetdəki ilk günlərlə bağlı bir məsələni danışım. Başredaktor olaraq kollektivlə keçirdiyim ilk yığıncaqda əməkdaşlarımızdan biri mənə təklif etdi ki, qəzeti kütlənin zövqünə hesablamaya ləzimdır. Və mənim redaksiyada keçirdiyim həmin o ilk iclasda ilk etiraz etdiyim fikir də bu oldu. İstəyim bu idi ki, "Ədəbiyyat qəzeti" ədəbiyyatın elitar dəyərlərini təmsil etsin. Yeter ki, yeniliklərə meyli içəridən qırılmasın. Digər tərəfdən, intellektual çevrəni də yaxşı tanıyırdım. İlk müraciətini də onlara etdim. Bilirdim ki, ə-ələ verib dünyanın yaxşı ədəbiyyat qəzetlərindən birini çıxarmaq mümkündür. Bunu gərçəkləşdirəyimizə inanıram. Doğrudur, maneələr, əngəllər, sayıqlamalar çox oldu. Hələ içəridəki, redaksiyaxətili təbəddülatları da bura əlavə etsəm mənzərə aydın olar. "Ədəbiyyat qəzeti"nin, dolayısı ilə isə ədəbiyyatımızın yolundakı əngəlləri bacardığıca aşmağa çalışdım və dirənisi bu günə qədər də davam edir. Hər şeyə rəğmən, bu üç ildə biz "Ədəbiyyat qəzeti"nin əlavəsi olaraq "Ədəbiyyat" jurnalı dərc edirik. "Ədəbiyyat qəzeti" yayınlariyeriasından son dərəcə dəyərlü müəlliflərin kitablarını nəşr etməyə başlamışıq. Ölkədəki ədəbiyyat saytları sırasına "Ədəbiyyat qəzeti"nin gündəlik münclərə izləyicisi olan ədəbiyyat qəzetini, az saytı da əlavə olunub, "Ədəbiyyat qəzeti"nin "Əli bəy Hüseynzadə mükafatı"ni təsis etməmiş s. Görülməz işlərə kölgə düşürmək istəyənlər isə natəmamiq kompleksdən əziyyət çəkdiqlərini də bilərlər. Daxillərdəki acıq, qıncı və s. bu adamların üslubuna da təsir edib. Amma inciməsənlər, istedadla yazılmış yazıları olacaqsa, onları da qeyd-şərtsiz çap etməyə hazırıq.

- Əvvəlki vaxtlarda "Ədəbiyyat qəzeti" müayyən mənada həminin çap oluna bilməyəcəyir bir ədəbi meydan idi. Daha da dəqiqləşdirsək, gənclərdən çox, nisbətən yaşlı müəlliflər və alimlərin yazıları çap olunurdu. Gənclər isə daha az görünürdülər...

Davamı 17-ci səhifə

